

Alenka Veler

Skoraj kot v pravljici ...

Ko sem najbolj intenzivno razmišljala o članku, ki naj bi ga napisala za to revijo, je bila na sporedu nacionalne televizije pogovorna oddaja, v kateri so zanimivi gostje z različnih področij govorili o otrocih in medijih. Izhodišče za pogovor je bilo, kako otroci v veliki meri skozi različne medije spoznavajo svet, navade, pravila, se razvijajo, gradijo svojo osebnost. Med drugim so se odprla vprašanja, kako vzgojiti otroke, da bi ločili, kaj je dobro in kaj slabo, in eno od vprašanj je bilo tudi, ali preveč branja lahko škodi. Na prvi pogled se zdi to danes precej nenavadno, saj prevladuje prepričanje, da mladi ne berejo, a ob tem sem se na glas zasmejala – če bi o tem povprašali mojo mamo, ki ji je uspelo, da me je še posebej v najstniških letih vsake toliko v poznih večernih urah zasačila z baterijsko svetilko pod odejo in s knjigo v rokah, bi zagotovo povedala, da to škodi očem. Najmanj.

In sem dobila iztočnico za tole osebno razmišljanje ob knjigah iz otroštva, ki so sooblikovale moj odnos do literature. Branju sem namreč velik del svojega odraščanja namenjala več časa in pozornosti kot druženju z vrstniki. Ko sem nekje na začetku osnovne šole odkrila knjige, je bilo konec z divjanjem, vsakodnevnimi ravsi in preizkušanjem meja. Ob tem, ko sem se potapljala v domišljijske svetove, potovala v najbolj oddaljene kraje sveta in podoživljala usode knjižnih junakov, sem gradila in ohranjala osebno integriteto. No, vsaj občutek je bil tak. Lažje je biti pogumen in močan skupaj z junaki pustolovskih zgodb, v uteho ti je, da je dobro v pravljicah

vedno nagrajeno, slabo pa kaznovano in da znaš skupaj z detektivi razrešiti nezaslišane zločine, ljubezen tvojega življenja in sreča pa te *zagotovo* čakata za naslednjim vogalom. Zavedanje, da je med platnicami vse mogoče, me je kot otroka navduševalo in kratkočasilo, v nerodnih najstniških letih pa mi je dajalo moč, da sem jih nekako prebrodila.

Prebrala sem prav vse, kar mi je prišlo v roke, in brala sem, kadar se je le dalo. Najprej nešteto krat otroške knjige z najnižjih polic naše kar bogate družinske knjižnice, nato pa sem posegala vedno više, do polic, za katere bi bilo bolje, da bi jih pustila na miru (Vitomil Zupan pri enajstih in Sartre pri dvanajstih sta bila odločno prezahtevna zalogaja). Vmes sem požirala knjige iz knjižnice, na počitnicah pri stari mami vsako leto znova napol preperela klasike iz zbirke Slovenske večernice in tetine doktor romane. Nič ni bilo varno pred mano in najpogostejši stavek mojega otroštva je bil: "A lahko nehaš brati!" Skratka: nekdo, ki mu je ta izkušnja tuja, bi lahko trdil, da to ni zdravo in da meji na odvisnost. Najbrž je to do neke mere res, ampak se mi zdi, da sem danes še kar normalna, lepo socializirana in dejavna članica skupnosti; mislim, da mi branje ni škodilo. No, morda je tako tudi zato, ker je bilo vmes obdobje, ko nisem brala skoraj nič in sem toliko več energije in pozornosti namenjala druženju, a vendar ...

Pravzaprav se je moja obsedenost z branjem začela s tremi velikimi knjigami ljudskih pravlji, ki smo jih imeli v šolski knjižnici. V njih so bile razkošno ilustrirane pravljice jugoslovanskih narodov, ki so me nezadržno privlačile. Nisem se mogla nagledati kraljičen in kraljevičev, čudežnih bitij in skrivnostnih pokrajin. Vedno znova sem jih hodila gledat. In med tremi knjigami, ki me trdovratno spremljajo že vse od otroštva, sta dve zbirki ljudskih pravlji: *Mamka Bršljanka*, zbirka pravlji s celega sveta, ki jih je zbrala in prevedla Kristina Brenkova (Mladinska knjiga, 1980), ter korziške pravljice, zbrane v zbirki *Mezinčica* (Mladinska knjiga, 1976). Od nenehne prebiranja sta kar pošteno zdelani. In medtem ko me je *Mamka Bršljanka* zabavala in pomirjala, me je *Mezinčica* vedno vznemirjala.

Danes mnogokrat ponatisnjeno *Mamko Bršljanko*, ki je postala del kano-na, je ilustrirala Ančka Gošnik Godec in njene brezčasne ilustracije so se mi vtisnile globoko v podzavest. Maša in medved ob košku, rumena štokrlja, prizor, ko dedek in babica vlečeta repo skupaj z drugimi živalmi, zajček z repo na nočni omarici, skrivnostna rumena štokrlja, prelepa deklica s podobe, ljubka bratec in sestra v postelji in dvanajst razbojnikov v oblaku nad njima... Vse te podobe so del mene in že sam pogled nanje priklične nešteto občutkov. Živo se spomnim, kako sem strmela in strmela v prizor iz pravljice *Rumena štokrlja* – možje s poševnimi očmi, tenkimi

brčicami in bradicami v moji knjigi so bili od zelo daleč, iz tujega sveta, ki me je neizmerno privlačil. In nisem se mogla nagledati lepe gospe z rdečim ogrinjalom, pa kako so se mi zdeli lepi trije bratje, snubci na leteči preprogi! S temi pravljicami sem potovala po svetu, obenem pa so se mi zdele zelo domače.

Zelo rada sem imela pravljico *Katarina in kralj*. Občudovala sem Katarinin pogum, njeno dobroto in bistrost. Pa tudi to, kako si je upala kralja kaznovati. Prav nič nisem razmišljala o tem, kako kruta kazen je to, da te zavijejo v sol in poper. Želela sem si biti pogumna in neustrašna kot ona. Vedno sem si tudi želela takšnih prijateljev, kot so v pravljici *Zajček in repa* – da bi poskrbeli drug za drugega, da bi delili. In zelo, zelo sem se zabavala ob pravljici *Lonček-balonček*! Edino prav se mi je zdelo, da ženica dobi nekaj mehkega, okroglega, kar prav nič lepo ne diši, ko lončka ne pomije ...

Pretehtan izbor Kristine Brenkove prinaša pravljice, ki govorijo o pogumu, dobroti, solidarnosti, pravičnosti, praznih strahovih, pohlepu, zavisti, nečimrnosti, lenobi, pa o tem, kako s skupnimi močmi premagati sovražnika ali težavo, o modrosti, iznajdljivosti, druženju, sobivanju. V njej so zgodbe, ki spodbujajo domišljijo in lastno besedno ustvarjalnost ter nam omogočajo vpogled v različne kulture. Izbor je izčiščen tako po vsebinski kot po jezikovni plati, zato je to zbirka, ki bi si zaslužila mesto v vsakem domu; zgodbe lahko prebiramo tudi najmlajšim otrokom.

Če sem se k *Mamki Bršljanke* vrnila, ko sem se s pravljicami znova srečala poklicno, pa me je neznani in kruti svet korziških pravljic in povedk v knjigi *Mezinčica* čisto uročil. Knjigo sem prebirala tudi v najstniških in študentskih letih. To, kar me je tako močno vleklo k tem zgodbam v otroštvu, je jasno iz tega, kaj še vedno občutim že samo ob pogledu na izvrstno, a precej temačno naslovnico Kostje Gatnika z mrkim princem v oklepu in Mezinčico na njegovi roki: spreleti me en tak slasten srh. Nabor pripovedi v knjigi sega od dolgih čudežnih pravljic do kratkih povedk, in čeprav je v njej najti pravljice po zelo znanih motivih, v katerih je dobro poplačano in slabo kaznovano, je nekaj zgodb vendarle takšnih, ki se ne končajo srečno. Najbolj so me fascinirale močne ženske junakinje, ki dejavno usmerjajo svojo usodo, in čeprav je maščevalnost zelo pogost motiv, se je dalo ob knjigi tudi fino zabavati ob robatih, humornih zgodbah. Pripovedi, ki jih je zapisal Frédéric Ortoli, slogovno niso tako izčiščene kot tiste v *Mamki Bršljanke*, izbor tudi ni tako zelo pretehtan in je naslovniško zelo odprt, a je zbirka vsaj meni pomembno določila odnos do ljudskih pravljic.

Z ljudskimi pravljicami sem se (znova) intenzivno srečala, ko sem postala urednica revij Cicido in Ciciban. Prav v vsaki številki je bila objavljena

najmanj ena in večino teh pripovedi je za reviji izbrala Anja Štefan. Vsako pravljico je slogovno in jezikovno izpilila do popolnosti. Ob tem, ko sem opazovala, kako natančno in premišljeno se tega dela loteva, sem se šele zavedela, kako velika odgovornost je objavljane ljudskih pripovedi za sodobnega otroka. Da znaš dobro odbrati zgodbe, ki imajo kaj pomembnega in smiselnega povedati tudi v današnjem času, in da so te zgodbe zapisane tako, da ob branju čutimo živega pripovedovalca, da lepo tečejo.

Jaz sem imela svojo *Mezinčico* doma že nekje pri osmih, devetih letih, kmalu zatem, v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, pa so starši do svojih otrok postali zelo zaščitniški – začele so se polemike glede primernosti ljudskih pravljič za otroke, saj naj bi bile zaradi včasih krutih zapletov zanje neprimerne. Tako razmišljanje je žal danes še vedno prisotno. Vemo, da otroci z vidika psihološkega razvoja potrebujejo dramatičnost, napetost, resno preizkušnjo, saj je tega polno vsakdanje življenje. V ljudskih pravljičah se vse dobro konča, in to je najpomembnejše. Otrok, ki bo opremljen z vedenjem, da v življenju ni vse lepo in pravično, lahko ob pravljičah podoživi stiske in težave, ki se v ljudskih pripovedih uspešno razrešijo. Kristina Brenkova je bila prepričana, da ljudske pripovedi lahko razsvetlijo življenje slehernega otroka. Imela jih je za popotnico, ki otroku lahko nevsiljivo pomaga na poti v svet odraslih, in menila, da prinašajo sporočila, ki so tehtna za kateri koli čas. Danes delo, ki ga je začela Kristina Brenkova, nadaljuje Anja Štefan.

Po eni strani naj bi bile torej ljudske pravljice za otroke neprimerne, po drugi pa je v Sloveniji še pred petnajstimi leti prevladovalo mnenje, da so pravljice le za otroke. Ko so jih v 19. stoletju pospešeno zapisovali, so jih začeli uporabljati za vzgojo otrok – ob njih naj bi se otroci priučili socialnih norm, pravičnosti, sočutnosti... A ljudske pripovedi so bile od nekdaj namenjene vsem ljudem – če parafraziram Brenkovo: ljudske pripovedi lahko razsvetlijo življenje slehernega človeka.

Dobre ljudske pravljice so izbrušene literarne miniaturre, ki poleg sporočilne vrednosti prinašajo tudi estetski užitek. Govorijo o nas, o naših željah, potrebah, hrepenenjih, ki pa so v resnici skupna vsem ljudem. Vsi bi bili radi ljubljeni, radi bi dobro živeli, bili zdravi, srečni ... Zgodbe, ki so bile povedane ali so nastale pred sto, dvesto leti, nagovarjajo tudi sodobnega človeka, so večplastne, prinašajo modrost, ki je del nas, naše biti, govori o temeljnih rečeh, ki človeka delajo človeka. Še posebej fascinantno, vsaj meni, pa je to, da nas ista pravljica v različnih življenjskih obdobjih nagovarja drugače. In da se da vsako zgodbo, ki jo dobi v roke dober pripovedovalec, tudi izvrstno aktualizirati.

Iz užitka ob dobri zgodbi in prepričanja, da ljudske pravljice zaslužijo svoje mesto tudi v življenju odraslega sodobnega človeka, ki ne živi več v tesno povezani širši skupnosti, kjer je izmenjevanje zgodb potekalo naravno, je nastala oddaja *Za 2 groša fantazije* na Radiu Študent. Skupaj s peščico somišljenikov in navdušencev nad ljudskimi pripovedmi smo jo pripravljali med letoma 2003 in 2013. Kar se je najprej zdelo malo pri-smuknjeno, je kar hitro postala zelo privlačna radijska vsebina z zvestimi poslušalci. In precej kmalu smo s sodelavci začeli pripravljati tudi pripovedovalsko-glasbene dogodke, *Pravljična Rešetanja*. S pravljičnicami smo šli v urbane prostore, nekam, kjer si prej tega ni bilo zamisliti, in si pridobili krog zelo zvestih poslušalcev. Pripovedovalski dogodki za odrasle so postali tudi izjemno priljubljen in konstitutiven del festivala *Pravljice danes*, ki bo prihodnje leto praznoval 20. obletnico. Še pred petnajstimi leti so bila pripovedovanja za odrasle zelo redka ptica, zdaj pa se je njihovo število opazno povečalo in razširilo na številna prizorišča ter v raznolika okolja.

Pri izboru pravljič za otroke je treba upoštevati naslovnika, saj vse vsebine niso primerne za vsako starostno obdobje. Zato sem pravljice za objavo v revijah *Cicido* in *Ciciban* brala z drugimi očmi, pri uvrščanju pripovedi v program radijske oddaje in živih pripovedovalskih dogodkov pa smo se lahko člani uredniške ekipe popolnoma sprostili – glavno vodilo nam je bilo, da izbiramo dobre zgodbe, ki nas dovolj nagovorijo in ki bodo dobro delovale tudi v etru; motivno in slogovno je bil nabor izjemno raznolik. Zajemali smo iz knjižnih objav, vohljali za posnetki še dejavnih folklornih pripovedovalcev, razpisovali smo natečaj za nove prevode ljudskih pravljič, a največ smo jemali iz zbirke *Zlata ptica*.

Prav letos bo minilo sedemdeset let odkar je izšla prva knjiga v zbirki, ki jo je zasnovala Kristina Brenkova. Založniški projekt, kakršen po besedah Nika Grafenauerja, ki je zbirko *Zlata ptica* urejal po letu 1972, v evropskem prostoru nima primere. Zbirka naj bi bralcem dala pretehtan izbor ljudskih pripovedi s celega sveta, ob njenem nastajanju pa je Kristina Brenkova k sodelovanju vabila poznavalce pripovednega izročila, odlične prevajalce, pisce spremnih besedil in vrhunske likovne ustvarjalce, ki so knjige opremili. Več kot sto trideset knjig je do danes izšlo v njej. Seznam izročil, ki smo jih lahko prek pravljič spoznavali Slovenci, pokriva vse kontinente in prinaša neizmerno bogastvo. Med njimi so tudi zbirke slovenskih ljudskih pravljič – koroške ljudske v zapisu Vinka Möderndorferja, belokranjske Lojzeta Zupanca, prekmurske, kot jih je zapisal Pavle Rožnik, izbor stotih slovenskih pravljič iz naših dni *V Deveti deželi* in izjemno dragocene *Zverinice iz Rezijske* Milka Matičetovega.

Ta knjiga je k Zlati ptici prinesla tudi mene. Od Andreja Ilca sem prevzela njeno urejanje in prva knjiga, ki mi jo je zaupal, je bil ponatis pravljic, ki sem jih v letih na Cicibanu močno vzljubila. Matičetov je s filigransko natančnostjo šel čez vsebino in *Zverinice* so zaživele v novi podobi in formatu. Leto pozneje je v Zlati ptici izšla izjemno pomembna zbirka slovenskih ljudskih pravljic Anje Štefan *Za devetimi gorami*, ki sta jo uredila Irena Matko Lukan in Andrej Ilc, predstavlja pa pomemben mejnik pri objavljanju ljudskih pripovedi. Danes so založniške razmere, v katerih nastajajo knjige pravljic, precej drugačne kot v prejšnjih obdobjih – knjige brez jasnega naslovnika je mnogo težje ponuditi trgu, naslovnik bo najverjetneje otrok. *Mezinčica*, takšna, kot je, bi danes težko šla skozi založniško sito. Ob tem pa se pojavljajo tudi druga vprašanja, ki so vsebinske narave in ki so bila pri nastajanju knjige *Za devetimi gorami* zelo pomembna – o tem sicer avtorica spregovori v izčrpni spremni besedi.

Negotovost ob objavljanju ljudskih pripovedi za otroke si je Anja Štefan delila s Kristino Brenkovo. Obe sta si zastavljali podobna vprašanja: “Kako jih torej objaviti, kaj si dovoliti, koliko poseči vanje, kako in koliko pogladiti jezik, tu in tam prirediti tudi vsebino? Po eni strani je [Kristina] tako kot jaz želela čim zvesteje ohranjati izročilo, po drugi pa se je zavedala mladega bralca in tega, kakšno naj bo besedilo, da ga ta lahko sprejme. Imela je tanko uho za jezik in za zgodbo in se je zato spraševala: naj se samo zaradi zvestobe odpovem lepemu, ki bi ga znala namakniti in ki ga imam že na jeziku? Povedala mi je, da je slovenske ljudske pripovedi objavljala v kar velikem strahu pred folkloristi. Jaz se tega strahu z leti nekako otesam. Mislim, da morajo folkloristi sami poskrbeti za znanstvene objave, v katerih gradivo predstavijo tako, kot se je našlo. Poljudne objave pa morajo zagotoviti nekim drugim, bolj literarnim merilom, in da bi jih dosegli, moramo v najdeno gradivo poseči, seveda z odgovornostjo in dobrim občutkom,” je povedala Anja Štefan v pogovoru za Mladino.

V tem duhu pravkar nastaja nova zbirka še neobjavljenih bolgarskih živalskih pravljic *Petelinček kratkorepec*, ki jih je zbral profesor dr. Ljudmil Dimitrov, prevedli so jih študenti bolgarščine z ljubljanske Filozofske fakultete, priredila pa jih je Slavica Remškar. Bogato ilustrirana knjiga bo privlačna že za najmlajše otroke, z večplastnimi sporočili pa bo nagovorila tudi odrasle. Zlata ptica je tako dobila nov veter v krila, saj imamo v bližnjih načrtih vsaj še tri nove zbirke ljudskih pripovedi in ponatise izstopajočih preteklih izdaj.

Kot se da razbrati iz doslej zapisanega, se je zame vse skupaj prav lepo zaokrožilo – skoraj kot v pravljici. To, kar me je nezadržno privlačilo

v otroških letih, me je našlo v odrasli dobi. Opravljam poklic, ki me razveseljuje in izpolnjuje. Večinoma se ukvarjam z lepimi in smiselnimi rečmi in velik privilegij je, da smem tudi sama po svojih močeh prispevati v zakladnico leposlovja za otroke in mladino.